БЕРЕНЧЕ КИСӘК

Без Бишенче елны беркөнне
уяндык таң белән...

Г. Тукай

1

— Чү!..

— Нәрсә?

— Кемдер килә түгелме?

Бакчалар артында җигүле ат янында торган ике кеше, сагаеп, төнге караңгылыкка колак салдылар.

Тирә-як тып-тын. Шылт иткән тавыш та ишетелми. Гүя бу шыксыз куе караңгы күзге төн үзенең бөтен авырлыгын җир өстенә салган да аңа иркенләп сулыш алырга да бирми. Бары тик башын иеп йокымсырап торган ат кына, күрсенгәндәй, авыр сулап куйгалый.

Баягы кеше тагын пышылдады:

— Аяк тавышлары ишетелгән кебек...

Чыннан да, кычыткан баскан читән буеннан кача-поса килүче берничә шәүлә күренде.

— Сезнекеләр бугай.

— Шулар...

Биш-алты яшьләр чамасындагы кыз бала җитәкләгән яшь кенә хатын, арба янына килеп җиткәч:

— Баланы кая утыртырбыз икән? — дип сорады.

— Менә монда...

Баланы талдан үрелгән әрҗә белән калайлары купкан иске сандык арасына батырып утырттылар. Әйберләр арасыннан аның кашларына кадәр төшереп бәйләнгән чуар яулыгы, елтыр күзләре генә күренә иде.

Ат хуҗасы ашыктыра башлады:

— Җәмәгать... кузгала торсак та ярардыр. Тиздән таң беленә башлар...

Баланы арбага күтәреп утырткан кеше:

— Хәзер, хәзер, знаком, — дип җавап кайтарды.

Тегесе исә аның саен үз сүзен куәтләде:

— Барыр җир ерак. Юлларның да рәте юк, тизрәк кузгалырга кирәк.

— Хәзер кузгалабыз. Тиз генә тагын бер әйләнеп киләм дә...

Шул арада арба янына көзге төн салкыныннан туңып бөрешкән бер карчык якынайды. Үрелеп баланы кулына алды.

— Йә бәбкәм!.. — Бүтән сүз әйтә алмады ул. Юка иреннәре көзән җыергандай тартышып куйды. Шунда ук ул күнегелгән хәрәкәт белән җиң очларын, тагын да аскарак тарта төшеп, күзе тирәсенә китерде...

Бала да әбисенә таба тартылды:

— Әби!.. Әби, дим, җылама...

— Юк, юк, бәбкәм, җыламыйм. — Карчык калтыранган куллары белән баланың яулыгын рәтләгәндәй итте. — Бәхетле бул, балакаем. Дәү үсеп кайт, яме! — Шунда ук әрнүле тавыш белән өстәп куйды: — Йа Раббым, рәхмәтеңнән ташлый күрмә! Нарасый бәхетеннән юлларыгыз уң булсын инде... — Карчык баланың әнисенә борылды да: — Миңлегөл килен... Оланның аягы ойый-нитә калса, такыррак урыннарда төшереп, бераз җәяүләт үзен. Ашыйсы килсә, икмәк әнә әрҗәдә... Ашъяулыкка төргән булыр. Көлчәләр дә шунда, өстә генә...

— Ярар, әнкәй...

Икесе дә тынып калдылар. Әйтәсе сүзләр күптән әйтелгән, бирәсе киңәшләр инде бирелгән иде.

Ниһаять, тиз генә әйләнеп киләм дип китеп барган Сабирҗан да күренде. Кызу-кызу атлап олау янына килеп җитү белән, баядан бирле тынгысызланып торган ат хуҗасына әйтте:

— Ярар, знаком... Әйдә, хәерле сәгатьтә булсын. Кузгалсак та ярар. Бакчалар артыннанрак уз. Без хәзер куып җитәрбез.

Ат хуҗасы шуны гына көтеп тора иде. Билендәге путасын тагын да кысыбрак бәйләде дә ямаулы чикмән итәкләрен билбавына кыстырды, дилбегәне кулына алды. Башын игән хәлдә йокымсырап торган ат та, камыт-дугаларын шыгырдатып, авырлыгын бер аягыннан икенчесенә күчерде.

Бу хәлне күргән карчык, ниндидер бәйләнешсез сүзләр тәкрарлап, арба кырыена иелеп төште...

— Йә әни, җитәр инде... — Сабирҗан әнисенә яңадан нидер сөйли, нидер аңлата башлады...

Нишләмәк кирәк, язмыштан узмыш юк, ди бит. Картайган көнендә анага, бөтен өметләрен баглап, азап белән, тартып-сузып үстергән бердәнбер баласыннан аерылырга туры килә.

Шулай булды инде... Улы белән бергә читкә китү турында ишетергә дә теләмәде. «Атам-бабам туфрак булган җирдән беркая да китәсем юк. Яшәгән кадәр яшисем калмагандыр инде, күрше-күлән күземне йомдырып җирләр әле...» — диде ул.

Булдыра алган кадәр шауламаска тырышып: «На, на-а, мур кыргыры!..» — дип, дилбегәне тарткалый торгач, ат тәмам уянып, теләр-теләмәс кенә кузгалып китте...

Сабирҗан әнисенең җилкәсенә кулын куйды, аның күлмәге астыннан төртеп торган ябык гәүдәсен тоеп, күңеле әллә нишләп китте. Күз аллары томаланды, бугазына ниндидер төер тыгылды.

Ана җилкәсе! Кадерле дә, газиз дә ул.

Сабый чакларда без шул җилкәләргә башыбызны куеп йокыга киткәләгәнбез. Кайчандыр йомры, тыгыз, нык булганнар алар. Әмма балаларымны кеше итим, аякка бастырыйм, ди-ди, тормышның бөтен авырлыгын күтәрүдән әкренләп хәлсезләнәләр, юкаралар, зәгыйфьләнәләр...

— Ярар, әни... — диде Сабирҗан. — Бәхил бул! Хәерфатихаңны бир дә...

— Мин, балакайларым, мең бәхил. Зинһар дип, ялынып сорыйм, балакайлар, инде анда саграк була күрегез... Ходай Тәгалә, саклаганны саклармын, дигән. Баланы үстерегез... Минем өчен борчылмагыз. Мине беркем дә җәберли алмас. Теге зобаниларның да кулы күтәрелмәс... Илдә чыпчык үлми, диләр. Күрше-күлән дә бөтенләй үк ташлап бетермәс әле...

Сабирҗан әнисен бүлде:

— Мин дә, әни, Ходай кушып, калада берәр эш юнәтү белән, ярдәм итәргә тырышырмын...

Саубуллашканда-хушлашканда вакыт дигән нәрсә тагын да кыскарган кебегрәк тоела. Гадәттә, иң кирәкле, иң әһәмиятле булып тоелган сүзләр әйтелмичә калучан була.

— Миңа әллә ни кирәкмәс инде, балакай. Кәфенлекфәлән юнәтә алсаң, шул бик җиткән...

Карчык кабат тынып калды, көзән җыергандай тартышкан йөзен, яшьле күзләрен улына төбәде. Ә куллары, калтырана-калтырана, баласын сыйпыйлар иде.

— Барыгыз... Барыгыз, балакайларым!.. — диде ул ахыр чиктә. — Хәерле сәгатьләрдә генә булсын инде. Син дә, Миңлегөл килен, бәхетле бул. Рәхмәтләр яусын үзеңә. Киленем булдың, кимсетмәдең. Җәбер-золым түгел, авыр сүз дә ишетмәдем үзеңнән... Рәхмәтләр яусын...

Аерылыштылар...

Бераз киткәч, Сабирҗан артына әйләнеп карады. Әнисе читән буенда япа-ялгыз басып калды, төнге караңгылыкта ул шәүлә-күләгә сыман гына булып шәйләнә иде.

Берсеннән-берсе авыр уйлар биләп алды Сабирҗанның күңелен. Заманалар авыр. Кем белә, бәлки, тиз генә әйләнеп кайта да алмас. Кайтса да, әнисен күрә алмас... Кая инде ул күрү! Бәлки, каберен күрсәтүче дә табылмас...

Һәм алар шулай, ирле-хатынлы янәшә атлап, кайдадыр алда тонык кына шыгырдаган арба артыннан адымнарын тизләттеләр.

* * *

Түзәр чама калмаган иде инде.

Һәр туган яңа көн нинди бәла китерер икән дип көтеп яшәү тәмам теңкәләренә тиеп йончыткан иде.

Мондый хәл булды.

Бер-беренә тиеп торган Олы Карагай белән Кече Карагай авылларында күп еллардан бирле мулла булып торучы Садыйк хәзрәтнең бертуган энесе Гаделша байның Гәрәйхан атлы бердәнбер улы бар. Буйга җитеп, тәмам егет булган Гәрәйханның Кече Карагайда яшәүче Мәүлет атлы урта хәлле бер кешенең кызы Миңлегөлгә күзе төште. Баштарак бер дә алай әллә ни булыр төсле түгел иде. Егет тә тыйнак кына йөрде. Юк-юкта берәрсе килеп, Мәүлет абзыйга болай дип торган иде: «Син, Мәүлетхан туган, кызың Миңлегөлне кызыл билле перәнник белән кәнфит кенә ашатып үстергәнсеңдер, ахры. Күләгәсе теге Гаделшаларның малаена бик тә инде якты булып күренгән, ди. Тирә-юньдә дан тоткан байлар белән кода-кодагый булып куймагаең!..» Андый сүзләргә Мәүлет агай: «Җәяүленең атлыга кайчан юлдаш булганы бар соң?» — дип кенә җибәрә иде.

Егет егетлеген итте. Кайнар табигатьле булуы, кирелеге белән яманаты чыккан Гәрәйхан авылның куштан егетләре белән кыз тәрәзәсе янынннан берәр җыр ташлап киткәли торды:

Асламчы килгән урамга,
Аслык алыйм юрганга;
Син җаныйны ала калсам,
Куйлар суям туйларга...

Кыз чыннан да сылуның сылуы. Гәүдәсен төз тотып, ак тула оек, кәвеш киеп, чулпыларын чыңлатып суга төшүләрен күргән кешеләр, сокклануларын яшерә алмыйча, аның артыннан: «Кара, кара әле!.. Атлауларын гына күр... Йөзеп бара